

Tadeusz J. Zieliński

Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie

Religion Long Forgotten. The Importance of Religion in Education Towards Civil Society, edited by Dariusz Stępkowski and Andrzej Murzyn, Oficyna Wydawnicza Impuls, Cracow 2014, ss. 227

Wydane w Krakowie w języku angielskim dzieło pt. *Religion Long Forgotten. The Importance of Religion in Education Towards Civil Society* składa się ze wstępu („Introduction”), 12 artykułów naukowych oraz zestawu not o autorach. Artykuły, których blisko połowa wyszła spod pióra autorów spoza Polski, zostały ujęte w dwóch grupach: pierwsza nosi tytuł „Basic Concepts”, druga zaś „Practical Approach”. Każda obejmuje 6 tekstów. Kwalifikacja artykułów do każdej z nich jest oczywiście dyskusyjna, lecz w istocie Redaktorom tomu udało się zdominować obie partie zbioru przyczynkami treściowo zgodnymi z problematyką sygnalizowaną w tytułach tych części. Książka uzyskała staranne opracowanie formalne.

Lektura tomu prowadzi do stwierdzenia, iż mamy tutaj do czynienia ze zbiorem uczonych wywodów popierających tezę o konieczności wzmocnienia, a nawet – jak chcą niektórzy z wypowiadających się w nim osób – „przywrócenia” obecności religii w życiu publicznym, zwłaszcza w ramach procesu pedagogicznego. Przez zdecydowaną większość prezentowanych przyczynków zdaje się przebijać pogląd bliski wyrażonemu na gruncie amerykańskim przez Richarda Johna Neuhausa (1936-2009) w książce *The Naked Public Square* (1984), iż życie publiczne „ogołoczone” z wątku religijnego generuje czynniki zagrażające spójności społecznej. Gros Autorów recenzowanej pracy podejmując kwestię roli religii na gruncie wielorako pojmowanej edukacji postuluje rewaloryzację aspektu religijnego w działaniach oświatowych i wychowawczych. Jest to oczywiście podejście w pełni uprawnione i warte eksplikacji, ale jednak bardzo kontrowersyjne, zwłaszcza

w takim kraju jak nasz. W Polsce bowiem przesycenie życia społecznego elementem religijnym w opinii niżej podpisanego odstręcza coraz liczniejsze środowiska od wartości motywowanych wiarą i jest jednym z istotnych czynników przyspieszających procesy sekularyzacyjne. Książka pod redakcją profesorów Dariusza Stępkowskiego i Andrzeja Murzyna jest frapującym głosem w tej kwestii.

Tak jak zwykle bywa przy tego rodzaju pracach zbiorowych, zawarte w recenzowanym dziele artykuły reprezentują zróżnicowaną jakość. Obok pogłębionych, erudycyjnych i krytycznych prac naukowych, natrafić można i na teksty ograniczające się w zasadzie do rekonstrukcji zjawisk. Tak jest, jak się wydaje, w przypadku tekstu pt. *The Polish Family in View of the Idea of a Civil Society* (s. 207-223).

Zdecydowana większość tekstów przyjmuje perspektywę właściwą pedagogice religijnej. Tylko w dwóch przypadkach – jeśli właściwie to oceniam – przyczynki opracowano w optyce innej niż katolicka. W zbiorze dominują dobrze opracowane utwory będące przejawem poważnego dyskursu pedagogów chrześcijańskich ze współczesnymi wyzwaniem właściwymi społeczeństwu i państwu demokratycznemu. Część z nich jest przejawem twórczego wykorzystania inspiracji płynących ze zróżnicowanych źródeł ideowych, jak np. prace: Dariusz Stępkowski, *Non scholae sed vitae. "Bildung", Religion and Society in Herbart's and Schleiermacher's Pedagogical Theories* (s. 19-31), Mirosław Patalon, *Is Process of Theological Education Useful for a Civil Society?* (s. 43-51), Uto Meier, *Why Democracy Cannot Work without Unconditional Values. On Moral Boundaries and Ethical Guideposts for a Post-secular Generation* (s. 53-87). Dobrze się stało, iż w tomie znalazł się ze wszech miar cenny przyczynek autorstwa znanego religiologa i pedagoga prof. Eugeniusza Sakowicza pt. *The Resolution of Conflicts and Building Unity. M. Fethullah Gülen's Pedagogical Proposition* (s. 156-183), gdyż będzie on prowadził czytelniczą refleksję dalej niż samo chrześcijaństwo, ku wartościom humanistycznym kultywowanym w jednym z nurtów współczesnego islamu. *Nota bene* tekst ten mógł się z powodzeniem znaleźć w pierwszej części zbioru („Basic Concepts“), gdyż podobnie jak inne przyczynki w nim zawarte eksploruje przykład poważnej myśli pedagogicznej.

Recenzent odnosi wrażenie, iż – z niewielkimi wyjątkami – zawarte w omawianym tomie teksty są owocem postawy resentymentu w stosunku do właściwie pojmowanej świeckości. A przecież świeckość ta przyniosła wolność debaty publicznej, prawo do ekspresji różnym mniejszościom, których głos tłumiony był przez publiczne ortodoksje (czasem pozornie areligijne lecz w istocie religijne *à rebours*: jak nazizm czy komunizm), a także stanowiła czynnik motywujący wspólnoty wyznaniowe, w tym i Kościół Katolicki, do

wyjścia poza zamknięty krąg ekskluzywizmu religijnego. Autorom argumentującym z perspektywy katolickiej warto przypomnieć, iż „dobrą“ (czyli nieideologiczną) świeckość doceniali papieże Soboru Watykańskiego II, Jan XXIII i Paweł VI, podejmując proces *aggiornamento* kierowanego przez siebie Kościoła (wgląd w te wątki daje przy okazji solidny poznawczo tekst: Mariusz Sztaba, *Postmodernism and Neoliberalism as Modern Ideologies Threatening Today's Civic Society. An Educator's Afterthought in Terms of Catholic Church Social Doctrine*, s. 97-110). Jako obserwator zewnętrzny odnoszę wrażenie, iż podobnej zrównoważonej afirmacji świeckości dokonuje – jakże godzien poparcia w wielu sprawach – obecny papież Franciszek. W zbiorze tekstów postulujących – co do zasady słusznie – uznanie trwałego miejsca religii w przestrzeni publicznej ów przebijający się antagonizujący stosunek do laickości (wyraźnie to widać m.in. w artykule Ewa Teodorowicz-Hellman, *The Place of Christianity in Swedish Primary Schools. Historical Outline and Contemporary Social Discourse*, s. 173-190) traktuję jako nienajlepszy prognostyk dla budowania przez pedagogów harmonii społecznej w naszym kraju i w regionie.

Istotnym osiągnięciem redaktorów naukowych tomu było pozyskanie do zespołu autorskiego przedstawicieli refleksji pedagogicznej spoza Polski. Podkreślono już rangę tekstu autora z Niemiec, przywołano tekst o sytuacji w Szwecji, który jest cenną syntezą w warstwie faktograficznej. Należy zatem jeszcze docenić trzy pouczające i bogate treściowo przyczynki: 1) o renesansie zainteresowań religią w systemie oświatowym Japonii po katastrofie elektrowni jądrowej Fukushima I w 2011 r. (Ito Toshiko, *Nuclear Disaster and the Quest for Meaning in a Secular Civil Society. Religion in Japanese Educational Institutions Today*, s. 113-129), 2) o emancypacji kobiet mużłmańskich w Azerbejdżanie w okresie panowania Imperium Rosyjskiego (Nazila Isgandarova, *Critical Analysis of Feminist Movements of Azerbaijani Muslim Women during Russian Colonialism*, s. 157-172), a także 3) mocno osadzoną w refleksji filozoficznej, erudycyjną analizę kategorii „*paideia*” jako proponowanego wyznacznika postawy pedagogicznej we współczesnej szkole (Zuzana Svobodová, *PAIDEIA as Care of the Soul – the Potentials of Contemporary School*, s. 191-206).

Reasumując należy stwierdzić, iż recenzowana praca zbiorowa jest wartościowym dziełem z zakresu nauk pedagogicznych uwzględniającym wątki politologiczne i etyczne. Podejmuje ona doniosły dla tego obszaru refleksji naukowej temat miejsca religii w dyskursie publicznym, ze szczególnym uwzględnieniem procesu oświatowo-wychowawczego. Skupia ważne merytorycznie przyczynki kompetentnych autorów, w tym godnych uznania specjalistów zagranicznych. Wszystkie teksty przynoszą wartościowy materiał

poznawczy, wiele z nich ożywi dyskusję naukową we wskazanej newralgicznej, jakże doniosłej pod względem praktycznym, kwestii. Opracowanie prezentuje perspektywę chrześcijańską, lecz uwzględnia inspiracje znacznie szersze i odnosi się do ogółu współczesnych trendów ideowych i cywilizacyjnych nurtujących życie społeczne dzisiejszej Polski, Europy i całego globu. Stanowi cenny głos w rodzimej i europejskiej debacie o roli pierwiastka religijnego w nowoczesnej demokracji, w tym zwłaszcza w systemach oświatowych.